

О.В. Медведєва, канд. біол. наук; Т.П. Мірзак, асист.
Кіровоградський національний технічний університет

Економіко-екологічне обґрунтування механізму землекористування

В статті розглядаються основні економіко-екологічні аспекти механізму землекористування на прикладі Кіровоградського регіону. Описано механізм економіко-екологічного землекористування. Намічено шляхи вирішення проблеми раціонального землекористування.

земельні ресурси, економічні показники, земельна реформа

Земельні ресурси є частиною навколишнього природного середовища, яке, у свою чергу, складається з декількох природних елементів, що утворюють у цілому екологічну систему. Погіршення здоров'я людей, порушення екологічної рівноваги через значне забруднення навколишнього природного середовища, включаючи і земельні ресурси, обумовило формування пріоритетних напрямків екологічної політики держави.

В Україні в цілому і на Кіровоградщині зокрема зосереджена значна частка світових запасів чорноземних ґрунтів. Але широке залучення в сферу економічної діяльності земельних ресурсів, урбанізація та індустріалізація територій, неконтрольований тиск на ґрунтовий покрив спричинили глибокі зміни природних властивостей ґрунтів, трансформацію ґрунтових процесів, втрату ними самовідновлюваної здатності [1, 3, 4, 5].

Відповідно до статті 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Останнім часом в Україні відбулися суттєві зміни в формах власності на землю, що потребує доповнень до механізму регулювання земельних відносин, в першу чергу в зв'язку з загостренням питань використання і охорони земельних ресурсів. Питання реформування земельних відносин, залучення землі в ринковий обіг як один з напрямків реформи набувають сьогодні особливої гостроти [5, 6, 10, 12, 14].

Аналіз літературних даних показує, що серед актуальних проблем у цій сфері суспільних відносин важливе місце займає екологічно безпечний стан землі, як природного чинника навколишнього середовища, що впливає на життєдіяльність людини. Проведення земельної реформи в Україні різко змінило цільове використання земель, платність за використання, економічні та ринкові показники землі. Але зміна названих показників не повинна визначити зниження якості і родючості ґрунтів. В зв'язку з цим проблема державного управління земельними ресурсами та розробка економіко-екологічних шляхів захисту ґрунтів стає все більш актуальною.

Економіко-екологічний механізм землекористування повинен забезпечити раціональне використання землі, скорочення загальних витрат на виробництво продукції, ощадливе використання землі, найбільшу охорону її від деградації. Крім того, раціональне землекористування сприяє збільшенню бюджету міст при стягненні податків і орендної плати за користування землею, при здійсненні операцій купівлі-продажу об'єктів нерухомості, забезпечує приплив інвестицій у містоутворюючі й містообслуговуючі галузі [11, 12, 5].

В зв'язку з цим, основними задачами статті є аналіз економічних чинників землекористування в Кіровоградському регіоні та визначення економіко-екологічних заходів щодо захисту земельних ресурсів від забруднень.

Заходи зі стабілізації і поліпшення екологічного стану ґрунтів запропоновані в “Національній програмі охорони земель на 1996-2010 роки”. Для виконання цієї Програми важливе значення має оцінка сучасного екологічного стану ґрунтів та ефективності використання земельних ресурсів.

Об'єктом вивчення було обрано ґрунти Кіровоградської області, яка розташована в середній частині України. Територія області складає 2458,8 тис.га (4% України), в тому числі сільськогосподарські угіддя - 2041,8 тис.га (83% від території області). Із них під ріллею знаходиться 1764,8 тис.га, забудовані землі займають 87,8 тис.га.

Варто мати на увазі, що забруднення земельних ресурсів, як правило, відбувається або при їхньому сільськогосподарському використанні (внесення в ґрунт пестицидів, агрохімікатів та інших токсичних хімічних або біологічних речовин), або при використанні земель як місця скидання, поховання побутових, промислових і радіоактивних відходів. Земельні ресурси можуть забруднюватися і непрямим шляхом через забруднене атмосферне повітря, водні ресурси. Кожний із цих чинників має свої особливості, що полягають у ступені токсичності для людини, засобі надходження в ґрунт, можливості запобігання негативних наслідків та ін.

На сучасному етапі розвитку хімічної промисловості виробляються все нові і нові види стимуляторів росту рослин, хімічних і біологічних засобів боротьби зі шкідниками і хворобами рослин. Їхній вплив на стан земельних ресурсів і здоров'я людини ще до кінця не вивчено. Тому виникають певні труднощі при оцінці забруднення ґрунтів і визначення ступеню безпеки земельних ресурсів. Варто враховувати і той факт, що шкода здоров'ю людини, яка завдається токсичними речовинами, що знаходяться в ґрунті, може бути як прямою, так і непрямую. Людина, яка прямо не стикається із забрудненою землею, може одержати небезпечний вплив на здоров'я через сільськогосподарську продукцію, вирощену на такій ділянці. Тому виникає необхідність у дослідженні не тільки визначених земельних територій на предмет екологічної безпеки, але і можливості накопичення залишкових кількостей хімічних речовин у продуктах харчування і кормах для тварин [2, 7].

Особливість землекористування полягає в тому, що негативному антропогенному впливу підлягають ті землі, що знаходяться під ріллею, яким людина приділяє найбільшу увагу і вносить найвагоміші капіталовкладення. Екстенсивне ведення землеробства на Кіровоградщині, особливо за останнє десятиліття, призвело до помітних деструктивних змін в родючості ґрунтового покриву. Середній вміст гумусу за цей час знизився, переущільнення ґрунтів важкою “неекологізованою” технікою спричинило зсув окислювально-відновних реакцій, що викликало у деяких районах підкислення раніше нейтральних за реакцією ґрунтового розчину чорноземних ґрунтів, азотний фонд ґрунту знизився на 20-30%.

Незбалансоване ведення сільського господарства в минулому, що призвело до погіршення фізичних, фізико-хімічних і хімічних властивостей ґрунту, масово порушило природний біоценоз ґрунтової мікрофлори. Проведені нами дослідження вказують, що в залежності від обставин, в орному шарі ґрунтів повільно зникають вільноживучі фіксатори атмосферного азоту, порушуються процеси синтезу і деструкції органічної речовини внаслідок пригнічення діяльності амоніфікаторів, нітрифікаторів і денітрифікаторів, часто спостерігається переважний розвиток патогенних грибів і актиноміцетів.

Нинішню екологічну ситуацію в Кіровоградській області можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через

нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу.

Багато еколого-економічних проблем можуть бути вирішені шляхом експертних систем землекористування на базі відповідного банку даних і розробки відповідного методичного інструментарію. До складу такої системи повинні ввійти результати кадастрової оцінки, екологічного моніторингу й екологічної експертизи. Це забезпечить адекватну оцінку землі - території населених пунктів, а також дозволить вибудувати правильний економіко-екологічний механізм землекористування.

Основна мета економіко-екологічного механізму землекористування полягає в узгодженні інтересів різних груп землекористувачів в області збереження й поліпшення навколишнього середовища, раціонального використання ресурсів. Відповідно до даної мети можна визначити структуру економіко-екологічного механізму землекористування як сукупність функціональних підсистем, що сприяють досягненню узгодження економічних, екологічних і соціальних інтересів різних суб'єктів господарювання.

Економіко-екологічний механізм землекористування є частиною економічного механізму природокористування, і він повинен бути погоджений з іншими економічними механізмами й природними процесами, що відбуваються в єдиній системі. Цей механізм землекористування функціонує на ринковій основі із включенням у себе певних заборонних процедур. Держава на основі сформованої ситуації й прогнозованої інформації встановлює цілі землекористування, визначає пріоритети розвитку земельних відносин, розробляє норми взаємин між землекористувачами.

При розробці стратегії економічного розвитку Кіровоградської області можуть бути висунуті різні критерії екологічної політики, у тому числі в галузі землекористування, які будуть визначати функціональні завдання еколого-економічного механізму. Орієнтуватися можна на економічний оптимум забруднення, коли вигоди від виробництва будуть значно вище витрат на природоохоронні заходи, а можна орієнтуватися й на мінімізацію забруднення, що дозволяють досягати сучасні технології, або розвивати безвідхідне виробництво.

Раціональне використання земельних ресурсів неможливо без функціонування регульованого земельного ринку. Земельний ринок - це частина системи земельних відносин, регуляторами якої є: право власності (володіння, користування й розпорядження); можливість передачі цього права (оренда, продаж, застава й т.д.); конкуренція (вільний вибір учасника угоди); грошова оцінка й податки на землю. Економіко-екологічний механізм землекористування містить у собі зазначені регулятори, які звичайно закріплені законодавчими нормами.

Ринкова вартість міської земельної ділянки задається рентною складовою і залежить від місця розташування ділянки, екологічної ситуації, престижності району, транспортної доступності, інфраструктурної забезпеченості, процесу містобудівного розвитку, розміру вкладеного капіталу й ін.

Підприємства, організації, установи й фізичні особи, які здійснюють свою діяльність на території міста, можуть бути зацікавлені в придбанні додаткових територій, а також у отриманні доходу від земель, що їм належать можуть виступати проти розміщення нових виробничих і житлових об'єктів з різних причин, у тому числі з екологічних міркувань.

Таким чином, сполучення взаємодоповнюючих інструментів в економіко-екологічному регулюванні міського землекористування здатне перетворити вигляд міського середовища і поліпшити якість життя населення. У результаті застосування ринкових і адміністративних інструментів механізму землекористування змінюється

економіка міського господарства, стан навколишнього середовища, система транспортних комунікацій, міський ландшафт, структура зонування міської території.

На основі моделювання економіко-екологічного механізму землекористування можливий вибір оптимального варіанта сполучення регулюючих інструментів, які приведуть систему міського землекористування в бажаний стан.

Список літератури

1. Агроэкологическая оценка земель Украины и размещение сельскохозяйственных культур / Под ред. В.В.Медведева.- К.: Аграрная наука, 1997.- 162 с.,
2. Барановський В.А. Екологічна географія і екологічна картографія. - К.: Фітосоціоцентр, 2001. - 252 с.
3. Бобылев С.Н. Экологизация экономического развития: Учеб. пособие. - М.: МГУ, 1993. - С. 24.
4. Голуб А.А., Струкова Е.Б. Природоохранная деятельность в переходный период //Вопросы экономики. - 1995. - N 2.
5. Кириллов С.Н. К формированию комплексной модели эколога-экономического механизма городского землепользования//Проблемы современной экономики.- 2005. №1-2. - С.35-40.
6. Марченко Н.Ю. Врахування екологічних чинників при економічній оцінці міських територій//Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.08.01. Сум. держ. ун-т. — Суми, 2000. — 18 с.
7. Назаренко І., Бербець М. Охорона ґрунтів та їх рівноважна щільність // Проблеми приватизації та охорони земель в Карпатському регіоні України в умовах здійснення земельної реформи: (Матеріали регіон. наук. - вироб. конф., лютий, 1996 р.). - Чернівці, 1996. - С. 68 - 70.
8. Папенков К.В. Экономические решения и состояние окружающей среды // Вестник МГУ. Сер. Экономика. - 2001. - N 5. - С. 55-56.
9. Пастушенко П.П. Методологічні та методичні основи економіко-екологічного та правового регулювання міського природокористування//Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.08.01 НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. — К., 2003.-21 с.
10. Пахомова Н.В., Рихтер К.К. Экономика природопользования и охраны окружающей среды: Учеб. пособие. - СПб.: СПбГУ, 2000. - С. 15.
11. Стадницький Ю.І. Економічні основи управління оздоровленням навколишнього середовища//Автореф. дис.д-ра екон. наук: 08.08.01 Укр. держ. лісотехн. ун-т. — Л., 2001. — 36 с.
12. Федько О.В. Еколого-економічна ефективність використання еродованих земель (на прикладі Львівської області) //Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.08.01 Укр. держ. лісотехн. ун-т. — Л., 2002. — 16 с.
13. Чабан В.Г. Економіко-екологічне обґрунтування раціонального природокористування в умовах інтенсивного техногенного навантаження (на прикладі Київської області)// Автореф. дис.канд. екон. наук: 08.08.01 НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. — К., 2000. — 18 с.
14. Чепурных Н.В. и др. Экономика природопользования. Эффективность. Ущерб. Риски. - М.: Наука, 1998.

В статье рассматриваются основные экономико-экологические аспекты механизма землепользования на примере Кировоградского региона. Описан механизм экономико-экологического землепользования. Намечены пути решения проблемы рационального землепользования.

In clause the basic economic-ecological aspects of the mechanism of land tenure on an example of the Kirovograd region are considered. Is described mechanism of economic-ecological land tenure. The ways of the decision of a problem of rational land tenure are planned.